

Наказом МОН України від 10.10.2022 р. №894 видання включено до **категорії «Б»** за спеціальностями:
051 – економіка; 072 – фінанси, банківська справа та страхування; 073 – менеджмент;
076 – підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 292 – міжнародні економічні відносини

DOI 10.56197/2786-5827/2023-2-4-6

УДК 331.5.351

Кожем'якіна Світлана Миколаївна,
доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Левка Лук'яненка 13-Б, м. Київ, 04212, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1314-0841>
email: s.kozhemiakina@kubg.edu.ua

Кривуша Світлана Григорівна,
кандидат економічних наук,
начальник Сквирського відділу Білоцерківської філії,
Київський обласний центр зайнятості,
вул. Карла Болсуновського, 25, м. Сквиря, Київська область, 09000, Україна

Kozhemiakina Svitlana,
Doctor of Economic Sciences, professor,
professor of the Department of Management, Borys Grinchenko Kyiv University,
Levka Lukianenka str, 13-B, Kyiv, 04212, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1314-0841>
email: s.kozhemiakina@kubg.edu.ua

Kryvusha Svitlana,
PhD in Economics, Head of the Skvyra's department of the Bila Tserkva's branch
of the Kyiv regional employment center,
Karla Bolsunovskoho str, 25, Skvyra, Kyiv region, 09000, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8796-8764>.
email: svekrivusha@meta.ua

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ПЕРЕДУМОВ РОЗВИТКУ СФЕРИ ФОРМУВАННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

SCIENTIFIC RESEARCH OF THE SOCIO-HUMANITARIAN PRECONDITIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE SPHERE OF HUMAN CAPITAL FORMATION

Вступ. Важливим державним завданням на різних рівнях управління в тому числі на рівні міської агломерації є своєчасне і якісне забезпечення громадян важливими соціальними благами, такими як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення і соціальний захист,

правопорядок і безпека, захист навколишнього середовища тощо. Органи державної влади та місцевого самоврядування покликані максимізувати суспільний добробут людей.

Саме тому соціогуманітарний розвиток міських конгломератів набуває актуального значення серед критеріїв і факторів суспільного прогресу та добробуту. Оскільки соціогуманітарний розвиток безпосередньо пов'язаний із відтворенням людського капіталу, він є основним чинником формування головної продуктивної сили – людини як виробника і споживача матеріальних і духовних благ.

Матеріали і методи. Наукову основу дослідження складають наукові праці, міжнародні правові акти, звіт Світового банку та Цілі сталого розвитку. Наукову проблему формування складових, що визначають об'єктивність функціонування сфери формування людського капіталу досліджено за допомогою критичного та наукового аналізу, методів наукового узагальнення та системного підходу. На основі інтегрованого підходу обґрунтовано результати дослідження, підготовлено висновки та рекомендації.

Результати і обговорення У статті визначено соціогуманітарний розвиток як найважливіша умова формування людського капіталу, сфера, де відбувається становлення людини як особистості, як головного ресурсу соціально-економічного прогресу суспільства. В статті підкреслено, що лідерами серед високорозвинених країн стали ті країни, що досягли високих стандартів у соціогуманітарній сфері – в освіті, охороні здоров'я, культурі. Досліджено генезис суті основних документів, які регламентують соціальні права та свободи громадян в усьому світі, до яких відносимо: Загальна декларація прав людини; Європейська соціальна хартія; Європейський кодекс соціального забезпечення; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Хартія соціального забезпечення; Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників.

В статті показано, що в усіх міжнародних документах проходить ідея щодо забезпечення державами всіх країн світу своїм громадянам гідної праці, охорони здоров'я, права на освіту, соціального захисту, соціального залучення, тощо. Із 17 Цілей Сталого Розвитку, основними цілями є Ціль 3 передбачає забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці і Ціль 4 – забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх людей.

Висновки. Охорона здоров'я й освіта є центральними складовими соціогуманітарної політики, від яких залежить стан розвитку людського капіталу в будь-якій країні. Ураховуючи це, і виходячи з правових міжнародних документів, де наголошується на важливість цих сфер, необхідно проводити зважену державну політику із забезпечення членів суспільства такими важливими суспільними благами, які за своєю суттю, не можуть обертатися в ринковому просторі і належать до сфери втручання держави і тому передбачають державне регулювання та впровадження сучасних механізмів державного впливу на якість надання послуг з освіти та охорони здоров'я.

Ключові слова: людський капітал, соціогуманітарна політика, соціогуманітарний розвиток, державна політика, освіта, охорона здоров'я, сталий людський розвиток.

Introduction. An important state task at various levels of management, including at the level of the urban agglomeration, is the timely and high-quality provision of citizens with important social benefits, such as health care, education, social security and social protection, law and order and security, environmental protection, etc. Bodies of state power and local self-government are designed to maximize the public welfare of people.

That is why socio-humanitarian development of urban conglomerations acquires an urgent importance among the criteria and factors of social progress and well-being. Since socio-humanitarian development is directly related to the reproduction of human capital, it is the main factor in the formation of the main productive force - man as a producer and consumer of material and spiritual goods.

Materials and methods. The scientific basis of the study consists of scientific works, international legal acts, the report of the World Bank and the Sustainable Development Goals. The scientific problem of the formation of components that determine the objectivity of the functioning of the field of human capital formation was investigated using critical and scientific analysis, methods of scientific generalization and a systematic approach. Based on the integrated approach, the research results were substantiated, conclusions and recommendations were prepared.

Results and discussion. The article defines socio-humanitarian development as the most important condition for the formation of human capital, the sphere where the formation of a person as an individual takes place, as the main resource of social and economic progress of society. The article emphasizes that the leaders among highly developed countries are those countries that have achieved high standards in the socio-humanitarian sphere – in education, health care, and culture. It is emphasized that in achieving high socio-humanitarian goals, Ukraine follows international norms and standards of social rights of citizens, which are enshrined in the legal acts of the United Nations and the International Labor Organization. The genesis of the essence of the main documents regulating the social rights and freedoms of citizens around the world, which include: the Universal Declaration of Human Rights; European Social Charter; European Code of Social Security; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights; Charter of social security; Community Charter on Basic Social Rights of Workers.

The article shows that in all international documents there is an idea that the states of all countries of the world should provide their citizens with decent work, health care, the right to education, social protection, social inclusion, etc. Of the 17 Sustainable Development Goals, the main goals are Goal 3 to ensure healthy lifestyles and promote well-being for all at all ages and Goal 4 to ensure inclusive and equitable quality education and encourage lifelong learning opportunities for all people.

Conclusions. The success of the post-war reconstruction of urban agglomerations and Ukraine as a whole depends on the strengthening of education and health care, which are responsible for the formation of human capital. Taking this into account, and based on international legal documents, which emphasize the importance of these areas, it is necessary to conduct a balanced state policy to provide members of society with such important public goods, which by their nature cannot rotate in the market space and belong to the sphere of state intervention and therefore provide for state regulation and implementation of modern mechanisms of state influence on the quality of education and healthcare services.

Keywords: human capital, socio-humanitarian policy, socio-humanitarian development, state policy, education, health care, sustainable human development.

JEL Classification: H11, H51, I18, I28

Вступ. Важливим державним завданням на різних рівнях управління в тому числі на рівні міської агломерації є своєчасне і якісне забезпечення громадян важливими соціальними благами, такими як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення і соціальний захист, правопорядок і безпека, захист навколишнього середовища тощо. Органи державної влади та місцевого самоврядування покликані максимізувати суспільний добробут людей.

В післявоєнний період соціогуманітарна сфера як суспільства в цілому, так і окремих міських конгломерацій, до якої належить освіта, охорона здоров'я, культура, соціальне страхування, соціальний захист, особливо повинна бути спрямована на забезпечення відтворення людини, її знань та здібностей. Саме тому соціогуманітарний розвиток міських конгломерацій набуває актуального значення серед критеріїв і факторів суспільного прогресу та добробуту. Оскільки соціогуманітарний розвиток безпосередньо пов'язаний із відтворенням людського капіталу, він є основним чинником формування головної продуктивної сили – людини як виробника і споживача матеріальних і духовних благ (Касич, 2019; Чернюк, 2013).

Матеріали і методи. Теоретико-методологічну базу дослідження складають наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених, правові акти Організації Об'єднаних Націй (ООН), Міжнародної Організації Праці, звіт Світового банку та Цілі сталого розвитку. Наукову проблему формування контенту, що визначає об'єктивність функціонування та необхідність фінансування освіти та охорони здоров'я досліджено за допомогою критичного та наукового аналізу, методів наукового узагальнення та системного підходу. На основі інтегрованого підходу обґрунтовано результати дослідження, підготовлено висновки та рекомендації.

Результати і обговорення. Проблеми соціогуманітарної спрямованості розвитку країни досліджено в працях багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як В. Антонюк, Д. Белл, Г. Беккер, М. Вебер, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Грішнова, А. Гриценко, С. Горбатюк, А. Касич, А. Колот, С. Кожем'якіна, Дж. Коулман, Т. Костишина, С. Кузнець, Е. Лібанова, Л. Лутай, О. Носик, Л. Чернюк, С. Соболева, Л. Федулова, О. Яременко та ін.

У працях вчених доведено, що категорія “соціогуманітарний розвиток” відображає взаємозв'язок та взаємозалежність соціального, економічного і гуманітарного аспектів суспільного прогресу. В Національній доповіді “Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості” (Лібанова, 2011, С. 6) визначено, що “...гуманізація соціоекономічних систем передбачає сприяння у кожному виді людської активності (економічній, екологічній, соціальній) вираження універсальних чеснот особистості...”.

Якщо в гуманітарній сфері відбувається становлення людини як особистості, то в економічній сфері – її розвиток як мети та головного ресурсу соціально-економічного прогресу суспільства. Тому змістом категорії “соціогуманітарний розвиток” є зміни в соціальному статусі людини, в її інтересах, ціннісних орієнтирах та здібностях, у міжлюдських відносинах, що безпосередньо впливає на рух суспільства вперед і добробут. Соціогуманітарний розвиток одночасно виступає як чинником, так і виміром результатів економічного зростання (Носик, 2013, С. 299).

Таким чином, поняття соціогуманітарного розвитку інтегрує сутнісні ознаки як соціально-економічних зрушень, які включають відносини в сфері виробництва та споживання матеріальних і нематеріальних благ, так і гуманітарних змін притаманних людині ціннісних орієнтирів, почуттів і розуму, що разом визначають умови формування і розвитку людського капіталу.

Лауреат Нобелівської премії С. Кузнець трактував національний людський капітал як найважливіший фактор економічного розвитку. Вчений підкреслював, що найбільшим капіталом країни є її люди з їх майстерністю, досвідом і мотивацією до продуктивної економічної діяльності (Kuznets, 1961). С. Кузнець вказував на тісний зв'язок між рівнем нагромадження людського капіталу країни та її технологічного розвитку, формуванням нових технологічних укладів.

Слід підкреслити, що лідерами серед високорозвинених країн стали, насамперед, ті країни, які досягли високих стандартів у соціогуманітарній сфері – в освіті, охороні здоров'я, культурі тощо. Соціогуманітарна концепція ЄС базується на системі цінностей, основою яких є принцип людиноцентризму. Зокрема, в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, в главі 21 “Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей” в статті 419 зазначено, що “... Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації”¹ (див.табл. 1).

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>. (дата звернення: 06.11.2023).

Таблиця 1

Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом,
Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами,
з іншої сторони

Розділ 21. “Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей”		
№	Сутність заходів	
1	Стаття 419	Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо <i>забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації</i>
2	Стаття 420	Співробітництво передбачає досягнення таких цілей: а) покращення якості людського життя; б) протистояння спільним викликам, зокрема глобалізації та демографічним змінам; в) збільшення кількості та покращення якості робочих місць з гідними умовами праці; г) сприяння розвитку соціальної та юридичної справедливості у контексті реформуванні ринку праці; д) сприяння створенню на ринку праці таких умов, які б поєднували гнучкість та захищеність; е) сприяння впровадженню активних заходів на ринку праці та підвищення ефективності служб зайнятості з метою задоволення потреб на ринку праці; ж) стимулювання розвитку ринків праці, що сприяють залученню малозабезпечених осіб; з) зменшення обсягів неформальної економіки шляхом трансформації нелегальної зайнятості; и) покращення рівня забезпечення охорони здоров'я та безпечних умов праці, зокрема шляхом проведення навчання і тренінгів з питань охорони здоров'я та безпеки праці, сприяння реалізації превентивних заходів, попередження ризиків великих аварій та управління токсичними хімічними речовинами, а також обмін доброю практикою та результатами досліджень в цій сфері; й) посилення рівня соціального захисту та модернізації систем соціального захисту, зокрема щодо якості, доступності та фінансової стабільності; к) скорочення бідності та посилення соціальної єдності; л) забезпечення гендерної рівності та рівних можливостей для чоловіків та жінок у сфері зайнятості, освіти та навчання, економічної та суспільної діяльності, а також у процесі прийняття рішень; м) подолання дискримінації в усіх її формах та проявах; н) посилення можливостей соціальних партнерів та сприяння соціальному діалогу.
3	Стаття 421	Сторони сприяють залученню всіх заінтересованих сторін, зокрема соціальних партнерів та організацій громадянського суспільства, у контексті впровадження реформ в Україні та співробітництва між Сторонами згідно із цією Угодою.
	Стаття 422	Сторони сприяють встановленню корпоративної соціальної відповідальності та звітності, а також заохочують ведення соціально відповідальної господарської діяльності, яка пропагується Глобальним договором ООН 2000 року, Тресторонньою декларацією МОП щодо засад, котрі стосуються багатонаціональних корпорацій та соціальної політики 1977 року, Керівними принципами ОЕСР для багатонаціональних підприємств 1976 року (зі змінами і доповненнями).
5	Стаття 423	Сторони докладають зусиль для посилення співробітництва у сфері зайнятості та соціальної політики в рамках усіх відповідних регіональних, багатосторонніх та міжнародних форумів і організацій.
6	Стаття 424	Україна забезпечує поступове наближення до права, стандартів та практики ЄС у сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей.

Джерело: Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. UKR: <http://zakon.rada.gov.ua>

Тому необхідно забезпечити прогрес подальшого просування України в напрямі утвердження сучасних світоглядних принципів соціогуманітарної політики країн Європейського Союзу.

Основний вектор соціальної спрямованості державної політики закріплено в Конституції України (Конституція, 1996). Так, статтею 7 Конституції Україна визнана соціальною державою. Основний Закон нашої країни ґрунтується на ідеї захисту прав людини та утверджує соціальну доктрину розвитку національної економіки. Відповідно до статті 12 Конституції України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки. Стаття 36 гарантує право громадян на задоволення всіх соціальних інтересів, стаття 46 – на гарантований соціальний захист. Статті 47-54 Конституції України закріплюють такі важливі соціальні гарантії як право на житло, достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, медичну допомогу, медичне страхування, освіту та ін. Таким чином, в Конституції України визначено головний пріоритет соціогуманітарного розвитку, де люди на та їх потреби є сенсом державної політики України та діяльності інститутів усіх гілок влади.

Необхідно відзначити, що в досягненні високих соціогуманітарних цілей Україна слідує міжнародним нормам і стандартам соціальних прав громадян, які закріплені в правових актах Організації Об'єднаних Націй (ООН) і Міжнародної Організації Праці (МОП). Серед основних документів, які регламентують соціальні права та свободи громадян в усьому світі, необхідно відзначити такі:

- Загальна декларація прав людини (прийнята у 1948 р.)²;
- Європейська соціальна хартія (прийнята у 1961 році, переглянута у 1996 році, ратифікована Україною у 2006 р.) (Європейська соціальна хартія, 2007, ст. 2096);
- Європейський кодекс соціального забезпечення (прийнятий у 1964 р., переглянутий у 1990 р.)³;
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (прийнято у 1966 р.)⁴;
- Хартія соціального забезпечення (прийнята у 1982 р.)⁵;
- Хартія Співтовариства про основні соціальні права працівників (прийнята у 1989 р.)⁶;
- Хартія основних прав Європейського Союзу (прийнята у 2000 р.)⁷.

Дослідження генезису прийняття вищезазначених актів показує, що серед них особливе місце посідає “Загальна декларація прав людини”, яка з часу прийняття в 1948 році стала базовою доктриною світової спільноти для визначення, визнання та захисту прав людини⁸. На думку деяких дослідників, “Загальна декларація прав людини” вперше сформулировала соціальні еталони, які мають бути забезпечені в суспільстві, визначила соціальні параметри в частині права на працю, вільний вибір роботи, справедливий й сприятливий умови праці, захист від безробіття; рівну оплату за рівну працю; право на відпочинок і дозвілля, на життєвий рівень (включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд, соціальне обслуговування), який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та сім'ї; на освіту, вільно брати участь в культурному житті суспільства, бути учасником наукового прогресу і користуватися його благами тощо, з чим ми абсолютно погоджуємося (Хлебніков, 2018, С. 126).

На основі “Загальної декларації прав людини” у 1966 році було прийнято

² URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_015. (дата звернення: 06.11.2023).

³ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=994_651&p=1237807844867395. (дата звернення: 06.11.2023).

⁴ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text. (дата звернення: 06.11.2023).

⁵ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_418. (дата звернення: 06.11.2023).

⁶ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=994_044&p=1237807844867395. (дата звернення: 06.11.2023).

⁷ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=994_524&p=1237807844867395. (дата звернення: 06.11.2023).

⁸ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_015. (дата звернення: 06.11.2023).

“Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права”⁹, який в Україні ратифіковано в 1973 р. Пактом запроваджено класифікацію прав людини у соціальній, цивільній, політичній, економічній і культурній сферах. При цьому до соціальногуманітарних прав і гарантій для людини віднесено такі:

стаття 9 – право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування;

стаття 11 – право на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя;

стаття 12 – право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я;

стаття 13 – право на освіту, підкреслюючи, що початкова освіта має бути обов'язковою і безкоштовною для всіх, середня освіта в її різних формах, включаючи професійно технічну середню освіту, повинна бути доступною для всіх громадян.

Таким чином, “Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права” регламентовано обов'язки держави щодо гарантій соціального захисту, прав людей на достатній рівень життя, найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, отримання сучасної освіти тощо. У цьому Пакті сформулювало конкретні соціальні стандарти, які повинні дотримуватися в своїй політиці країни, що ратифікували цей міжнародний документ.

У свою чергу Європейським Союзом та Радою Європи було ухвалено пакет своїх нормативно-правових актів щодо соціальних стандартів, гуманітарних норм і цінностей. Основним документом, який гарантує розвиток соціальної сфери в країнах ЄС та передбачає захист прав людини є “Європейська соціальна хартія” (переглянута), що містить 31 принцип побудови європейської соціальної системи (Європейська соціальна хартія, 2007, ст. 2096). “Європейська соціальна хартія” гарантує права людей заробляти собі на життя професією, яку вони вільно обирають; на захист від бідності та соціального відчуження, на соціальну та медичну допомогу, на послуги соціальних служб, на житло, на належні умови для освіти та професійної підготовки тощо.

Україна під час ратифікації “Європейської соціальної хартії” Законом України “Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)” (Про ратифікацію Європейської..., 2006) взяла на себе зобов'язання вважати вищенаведені принципи декларацією цілей, до реалізації яких вона прагнутиме всіма сучасними засобами.

Водночас якісні зміни в сфері соціогуманітарного розвитку в Україні можливо досягнути за умови формування та поетапної реалізації ефективної державної соціогуманітарної політики, одним із головних компонентів якої є забезпечення комплексного завдання – розвиток людського потенціалу. При цьому науковці зазначають, що хоча державна соціогуманітарна політика в її широкому розумінні має багатовимірне спрямування, пов'язана із поняттям безпеки і диверсифікована за низкою напрямів, що включає державну демографічну політику, політику зайнятості, все ж таки державна політика в сфері формування та розвитку людського потенціалу, що включає охорону здоров'я, освіту, науку, культуру, фізична культура і спорт – є провідною (Горбатюк, 2018, С. 81). У Доповіді про Людський розвиток відзначено, що в системі сучасної гуманітарної політики базовими елементами розвитку людського потенціалу фактично стали охорона здоров'я і освіта, які значною мірою є визначальними, підґрунтям для реалізації завдань усіх напрямів державної соціогуманітарної політики¹⁰. Тому не випадково економічно розвинені країни саме охорону здоров'я і освіту розглядають як головну умову забезпечення соціогуманітарного розвитку, безпеки, досягнення соціально-економічноо благополуччя, формування людського капіталу.

⁹ URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi_bin/laws/main.cgi?nreg=995_043&p=1237807844867395. (дата звернення: 06.11.2023).

¹⁰ URL: https://www.undp.org/ukraine/publications/human-development-report-2019-overview?gclid=Cj0KCQiAgK2qBhCHARIsAGACuzklAVY_csUuXTtA17I1i6CW3SKB7Q-fseacteAFvax1pMfn7YFQigaAiqaeALw_wcB (дата звернення: 06.11.2023).

Про важливість збереження та розвиток людського капіталу як стратегічного ресурсу та основного фактору економічного зростання, що має забезпечувати збалансований розвиток України, економічний прорив та довгострокові конкурентні переваги, наголошувалося на Парламентських слуханнях на тему: “Збалансований розвиток людського капіталу в Україні: завдання освіти і науки”, які відбулися в квітні 2019 року¹¹. У рекомендаціях Парламентських слухань відзначається, що в умовах інтенсивних змін в економічному й соціальному житті важливо мати науково обґрунтовану стратегію країни, яка визначає шляхи розвитку продуктивних сил як системи особистих (людина, людський потенціал, людський капітал, інтелектуальний капітал) і речових (відтворювальний та природний капітал) компонентів.

У контексті аргументації актуальності досліджуваної пролематики важливо підкреслити те, що в щорічній доповіді Світового банку (*Changing the nature of work*, 2019), людський капітал складається зі знань, навичок та здоров'я, які люди накопичують у своєму житті та реалізують їх на користь іншим людям і суспільству. Таким чином, Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) суть поняття “людський капітал” розглядається в контексті отримання людиною сучасних знань, кваліфікації, навичок, збереження здоров'я та інших якостей, які вона використовує в житті для створення особистого та суспільного добробуту.

У щорічному аналітичному звіті Світового банку (*Changing the nature of work*, 2019) визначено, що людський капітал складається зі знань, навичок та здоров'я, які люди накопичують у своєму житті і реалізують їх на користь іншим людям і суспільству.

Слід звернути увагу, що за підрахунками ЮНЕСКО достатнього рівня благополуччя можуть досягти лише ті країни, в яких 40-60% працездатного населення будуть мати вищу освіту. При цьому, щоб будь-які соціально-економічні, інституціональні, політичні реформи набули незворотного характеру і були ефективними, необхідно принципово по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш, ніж 25% дорослого працездатного населення (Гинда, 2017, Соболева, 2012).

Із наведеного вище можна зробити висновок, що людський капітал – це знання, навички і здоров'я, які люди акумулюють протягом всього життя, що дозволяє їм реалізовувати свій потенціал як активних, свідомих і відповідальних членів суспільства у створенні матеріальних і нематеріальних благ. Виходячи з сучасних соціогуманітарних визначень людського капіталу, основними важелями впливу на нього можна вважати освіту, охорону здоров'я та їх зв'язок в процесі створення загальноекономічного добробуту для людей.

Стан розвитку людського капіталу в Україні постійно отримує оцінку на міжнародному рівні. Так, у Звіті про людський капітал Всесвітнього економічного форуму (*WEF Global Human Capital Report*), у якому розраховується Глобальний індекс людського капіталу (ГІЛК) – *Global Human Capital Index* – Україна в 2019 році посіла 74 місце серед 156 країн. Найвищі рейтинги Україна отримала за показниками сфери освіти (загальний рівень освіченості населення, охоплення дітей різними рівнями освіти)¹², але в частині якісних показників системи освіти місця значно нижчі (якість початкової освіти – 47 місце, якість системи освіти – 51 місце). За показниками ринку зайнятості та навичок працівників рейтингові місця ще нижчі: 88 – за рівнем зайнятості у віковій категорії 25-54 роки, 89 – за інвестиціями у підготовку персоналу, 57 – за різноманіттям навичок випускників, 40 – за економічною складністю. Таке різне позиціонування України в міжнародних рейтингах свідчить, що наявність в державі освіченого працездатного людського ресурсу не гарантує його продуктивне задіяння в суспільному виробництві товарів і послуг, а залежить від політики держави, яка поки що не спрямована на ефективне використання людського капіталу в національній економіці.

За іншим показником – Індексом Людського Розвитку (*Human Development Index*) Організації Об'єднаних Націй – Україна належить до групи країн з високим рівнем людського

¹¹ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2677-19#Text>. (дата звернення: 06.11.2023).

¹² URL: <https://uifuture.org/publications/vazhlyvist-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-u-suchasnomu-sviti-yakoyu-maye-buty-strategiya-ukrayiny/>. (дата звернення: 06.11.2023).

розвитку, посідаючи у 2019 році 45 місце з 152 країн. За Індексом Людського Розвитку оцінюється довгостроковий прогрес в трьох аспектах: а) довготривале та здорове життя; б) доступ до знань; в) гідний рівень життя. Водночас, зміни поглядів на роль людини, вимоги щодо підвищення якості життя, розширення та вдосконалення її можливостей в різних сферах для особистісного розвитку та забезпечення соціогуманітарного прогресу держави значно розширили поняття “людський розвиток”.

Так, нині окрім показників довготривалого та здорового життя, можливості доступу до знань, забезпечення гідного рівня життя, увага зосереджується на збереженні позитивних змін упродовж тривалого періоду, протидії процесам, які породжують пригнічення людини та посилюють несправедливість. Тому, надаючи пріоритет принципам соціальної справедливості, стійкості, поваги до прав людини, ще у доповіді ПРООН 2010 р.¹³ було уточнено поняття людського розвитку. Згідно з документом, людський розвиток є процесом розширення свободи людей жити тривалим, здоровим і творчим життям, здійснення інших цілей, що, на їхню думку, наділені цінністю; активно брати участь в забезпеченні справедливості й стійкого розвитку на планеті. Таке визначення передбачає, що людський розвиток враховує наступні компоненти: добробут, надання реальних свобод людині так, щоб забезпечити процвітання; розширення прав і можливостей людини і груп людей діяти та отримувати цінні результати; а також принцип справедливості в контексті збільшення власного людського капіталу, зростання соціальної справедливості, забезпечення стійкості результатів у часі, всебічне дотримання прав людини. Тому, виходячи саме із розширення поглядів на людський розвиток було доповнено перелік індикаторів для його вимірювання (Горбатюк, 2018, С. 82). У 2010 р. було введено три нові індикатори: Індекс людського розвитку, скорегований з урахуванням соціально-економічної нерівності, Індекс гендерної нерівності, Індекс багатомірного бідності, в яких також враховуються показники стану охорони здоров'я й освіти.

Отже, охорона здоров'я й освіта є центральними складовими соціогуманітарної політики, за якими визначається стан людського розвитку в країні, її місце в світовому співтоваристві, а також оцінюється ефективність державного впливу на процеси розвитку людини як активного члена суспільства.

Слід підкреслити, що орієнтир на забезпечення розвитку особистості, соціогуманітарної сфери на основі стабільного розвитку національних економік країн світу послідовно проводить в своїй діяльності ООН. Зокрема, в “Декларації тисячоліття” ООН, яка була прийнята в 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, визначено Цілі Розвитку Тисячоліття, як всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року. Україна приєдналася до “Декларації тисячоліття” ООН і взяла на себе зобов'язання досягти Цілі Розвитку Тисячоліття до 2015 року.

Ще у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та було прийнято Порядок денний розвитку після 2015 року, в якому затверджено нові орієнтири. Підсумковим документом Саміту “Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року” було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань (див. табл. 2). Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу “Нікого не залишити осторонь” було започатковано інклюзивний процес адаптації.

¹³ URL : http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf. (дата звернення: 06.11.2023).

Цілі сталого розвитку

Показник	Сутність показника
Цілі Сталого Розвитку	<p>Ціль 1: Покінчити з бідністю в усіх її формах в усьому світі.</p> <p>Ціль 2: Покінчити з голодом, забезпечити продовольчу безпеку і поліпшення харчування і сприяти сталому розвитку сільського господарства.</p> <p>Ціль 3: Забезпечити здоровий спосіб життя і сприяти добробуту для всіх в будь-якому віці.</p> <p>Ціль 4: Забезпечити всеохоплюючу і справедливу якісну освіту і заохочувати можливості навчання протягом усього життя для всіх.</p> <p>Ціль 5: Домогтися гендерної рівності та розширити права і можливості всіх жінок і дівчат.</p> <p>Ціль 6: Забезпечити наявність і раціональне використання водних ресурсів та санітарії.</p> <p>Ціль 7: Забезпечити загальний доступ до недорогого, надійного, стійкого і сучасного енергопостачання.</p> <p>Ціль 8: Сприяти неухильному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.</p> <p>Ціль 9: Створити гнучку інфраструктуру, сприяти всеосяжній і стійкій індустріалізації і заохочувати інновації.</p> <p>Ціль 10: Зменшити нерівність всередині країн і між ними.</p> <p>Ціль 11: Зробити міста і населені пункти відкритими, безпечними, життєздатними і стійкими.</p> <p>Ціль 12: Забезпечити стійкі моделі споживання і виробництва.</p> <p>Ціль 13: Вжити термінових заходів з боротьби зі зміною клімату та її наслідками.</p> <p>Ціль 14: Зберігати і раціонально використовувати океани, моря і морські ресурси в інтересах сталого розвитку.</p> <p>Ціль 15: Зберігати і відновлювати екосистеми суші і сприяти їх раціональному використанню, раціонально розпоряджатися лісами, боротися з опустелюванням, зупинити і повернути назад процес деградації земель і зупинити процес втрати біорізноманіття.</p> <p>Ціль 16: Сприяти створенню мирних і вільних від соціальних бар'єрів суспільств в інтересах сталого розвитку, забезпечувати доступ до правосуддя для всіх і створювати ефективні, підзвітні і засновані на широкій участі установи на всіх рівнях.</p> <p>Ціль 17: Зміцнювати засоби досягнення сталого розвитку та активізувати роботу механізмів Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.</p> <p>Моніторинг і аналіз 17 ЦСР і 169 завдань нового порядку денного буде здійснюватися за допомогою сукупності глобальних показників. Глобальна система показників, що має бути розроблена Міжвідомчою та експертною групою, буде погоджена Статистичною комісією ООН. Уряди також будуть розробляти власні національні показники, які допоможуть відстежувати хід виконання цілей та завдань. Процес перевірки та перегляду проводитиметься щорічно Політичним форумом високого рівня зі сталого розвитку на основі звіту про хід досягнення ЦСР, який готуватиме Генеральний секретар ООН.</p>
<p>Національна Ціль 3</p> <p>Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці</p>	<p>Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці</p> <p>3.1 Знизити материнську смертність</p> <p>3.2 Мінімізувати смертність, якій можна запобігти, серед дітей віком до 5 років</p> <p>3.3 Зупинити епідемії ВІЛ/СНІДу та туберкульозу, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик та засобів лікування</p> <p>3.4 Знизити передчасну смертність від неінфекційних захворювань</p> <p>3.5 Знизити на чверть передчасну смертність населення, у тому числі за рахунок упровадження інноваційних підходів до діагностики захворювань</p>

Показник	Сутність показника
	3.6 Знизити рівень отримання тяжких травм і смертності внаслідок ДТП, у тому числі за рахунок використання інноваційних практик реанімування, лікування та реабілітації постраждалих унаслідок ДТП 3.7 Забезпечити загальну якісну імунізацію населення з використанням інноваційних препаратів 3.8 Знизити поширеність тютюнокуріння серед населення з використанням інноваційних засобів інформування про негативні наслідки тютюнокуріння 3.9 Здійснити реформу фінансування системи охорони здоров'я
Національна Ціль 4 Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх 4.1 Забезпечити доступність якісної шкільної освіти для всіх дітей та підлітків 4.2 Забезпечити доступність якісного дошкільного розвитку для всіх дітей 4.3 Забезпечити доступність професійної освіти 4.4 Підвищити якість вищої освіти та забезпечити її тісний зв'язок з наукою, сприяти формуванню в країні міст освіти та науки 4.5 Збільшити поширеність серед населення знань і навичок, необхідних для отримання гідної роботи та підприємницької діяльності 4.6 Ліквідувати гендерну нерівність серед шкільних учителів 4.7 Створити у школах сучасні умови навчання, включаючи інклюзивне, на основі інноваційних підходів
Національна Ціль 9 Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям 9.1 Розвивати якісну, надійну, сталу та доступну інфраструктуру, яка базується на використанні інноваційних технологій, у т. ч. екологічно чистих видів транспорту 9.2 Забезпечити розширення використання електротранспорту та відповідної мережі інфраструктури 9.3 Забезпечити доступність дорожньо-транспортної інфраструктури, яка базується на використанні інноваційних технологій, зокрема через розширення форм участі держави у різних інфраструктурних проектах 9.4 Сприяти прискореному розвитку високо- та середньовисокотехнологічних секторів переробної промисловості, які формуються на основі використання ланцюгів “освіта – наука – виробництво” та кластерного підходу за напрямками: розвиток інноваційної екосистеми; розвиток інформаційно- телекомунікаційних технологій (ІКТ); застосування ІКТ в АПК, енергетиці, транспорті та промисловості; високотехнологічне машинобудування; створення нових матеріалів; розвиток фармацевтичної та біоінженерної галузей 9.5 Створити фінансову та інституційну системи (інноваційну інфраструктуру), що забезпечуватимуть розвиток наукових досліджень та науково- технічних (експериментальних) розробок 9.6 Забезпечити доступність Інтернету, особливо у сільській місцевості 9.7 Забезпечити збільшення участі молоді у наукових дослідженнях 9.8 Забезпечити стійке зростання ВВП на основі модернізації виробництва, розвитку інновацій, підвищення експортного потенціалу, виводу на зовнішні ринки продукції з високою часткою доданої вартості 9.9 Підвищувати ефективність виробництва на засадах сталого розвитку та розвитку високотехнологічних конкурентних виробництв 9.10 Підвищити рівень зайнятості населення 9.11 Скоротити частку молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок 9.12 Сприяти забезпеченню надійних та безпечних умов праці для всіх працюючих, зокрема шляхом застосування інноваційних технологій у сфері охорони праці та промислової безпеки 9.13 Створити інституційні та фінансові можливості для самореалізації потенціалу економічно активної частини населення та розвитку креативної економіки

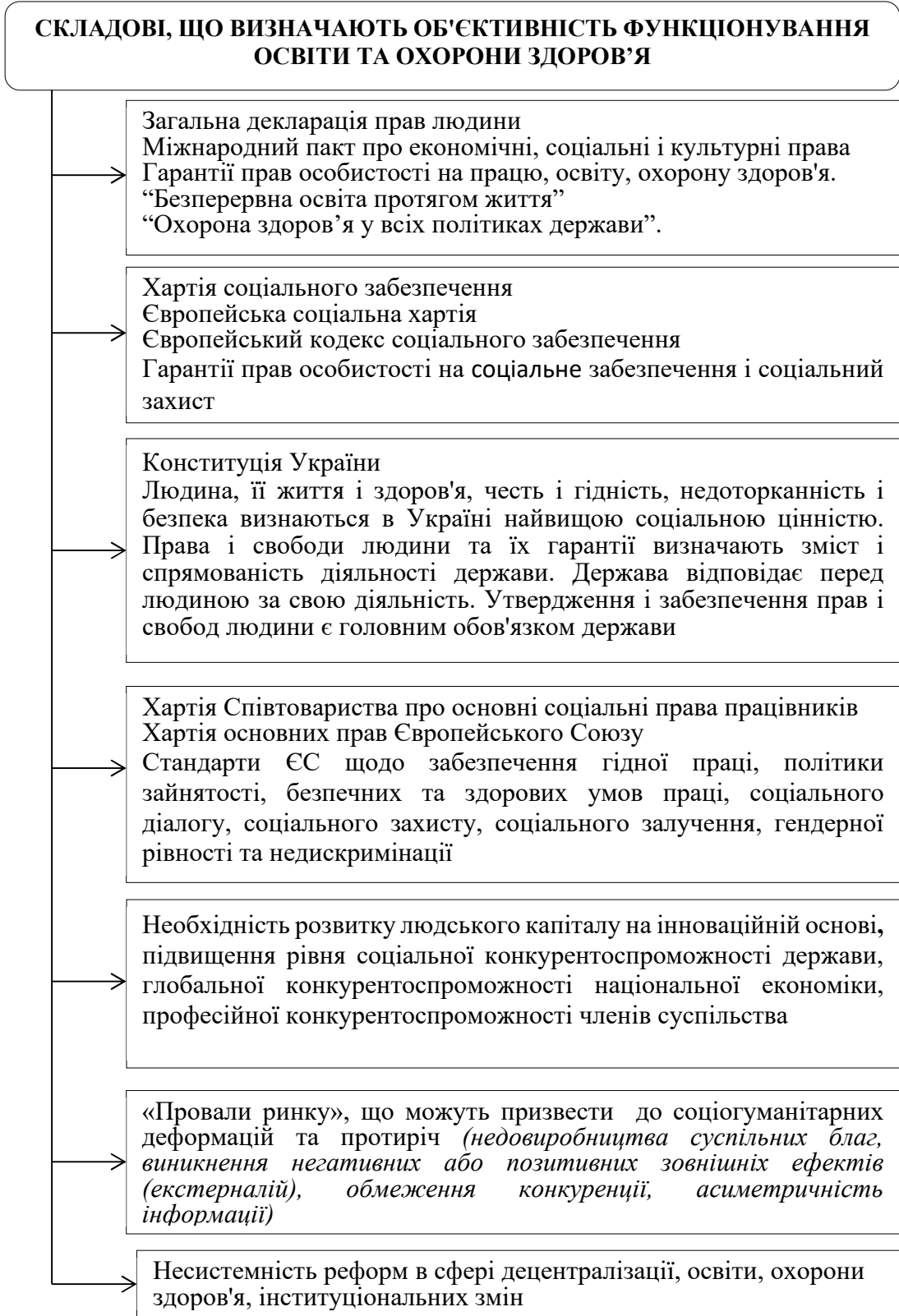

Рис. 1. Складові, що визначають об'єктивність функціонування освіти та охорони здоров'я
Джерело: розробка авторів

Цілей Сталого Розвитку. Кожну глобальну ціль було розглянуто з урахуванням специфіки національного розвитку (Цілі Сталого Розвитку, 2017, С. 7).

Варто зазначити, що в усіх міжнародних документах “червоною ниткою” проходить ідея щодо забезпечення державами всіх країн світу своїм громадянам гідної праці, охорони

здоров'я, права на освіту, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності тощо. Так, із 17 Цілей Сталого Розвитку Ціль 3 передбачає забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх в будь-якому віці, а Ціль 4 – забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх.

Такі пріоритети є дороговказом для всіх країн у формуванні соціогуманітарної політики, яка відіграє ключову роль в розвитку всього соціуму як єдиної, соціально-економічної системи продуктивних сил і соціально-виробничих відносин. У цій єдиній системі людина в якості людського капіталу виступає головною продуктивною силою, рушієм реалізації сил природи, створюючи духовні і матеріальні цінності для всього суспільства (Report on human development, 1994).

Водночас, багатство країни та добробут людей створюється за умов підвищення продуктивності праці та нововведень на основі реального використання людського капіталу в практичній діяльності різних секторів і сфер національної економіки.

Експерти Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) визначили, що парадигма людського розвитку визнає центральну роль людського капіталу в створенні такого економічного і соціального середовища, яке забезпечило б розвиток і використання можливостей кожної людини (Носик, 2016, С. 17; Єфремов, С. 31-32). Тісна взаємозалежність якості людського капіталу і підвищення продуктивності праці визначає перспективи розвитку продуктивних сил як системи особистих (людина, людський потенціал, людський капітал, інтелектуальний капітал) і речових (відтворювальний та природний капітал) елементів економічного зростання.

Варто звернути увагу, що за результатами дослідження факторів економічного зростання, проведеного Світовим банком у 192 країнах¹⁴, у 64% країн економічне зростання досягається за рахунок саме людського капіталу, і лише у 16 % країн – за рахунок використання виробничого потенціалу, та у 20 % – за рахунок природних ресурсів. У структурі національного багатства багатьох розвинених країн домінує людський капітал, який складає від 2/3 до 3/4 від загальної величини національного багатства.

Для суспільства в цілому найпершою вигодою від освіти є підвищення продуктивності праці робочої сили за рахунок нагромадження людського капіталу (грамотності, навичок, здатності обробляти інформацію, кваліфікації).

Складові, що визначають об'єктивність функціонування освіти та охорони здоров'я як сфери розвитку людського капіталу узагальнено на рис. 1.

Висновки. Таким чином, охорона здоров'я й освіта є центральними складовими соціогуманітарної політики, від яких залежить стан розвитку людського капіталу в будь-якій країні. Ураховуючи це, необхідно проводити зважену державну політику із забезпечення членів суспільства такими важливими суспільними благами, які за своєю суттю, не можуть обертатися в ринковому просторі, належать до сфери втручання держави і тому передбачають державне регулювання та впровадження сучасних механізмів державного впливу на якість надання послуг з освіти та охорони здоров'я, що, особливо, є важливим в післявоєнний період. Перспектива членства в ЄС, є важливим драйвером реформ, що повинні проводитись і проводяться Україною в сфері освіти та охони здоров'я, що є предметом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел.

1. Касич А. О. Стратегічні орієнтири державної політики щодо розвитку сектора неринкових послуг: якість, продуктивність, інвестиційна привабливість. *Ефективна економіка*. 2019. № 7. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7239> (дата звернення: 06.11.2023).

¹⁴ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2677-19#Text>. (дата звернення: 06.11.2023).

2. Чернюк Л.Г., Пепа Т.В. Системна трансформація соціогуманітарного простору та її прояв як регулятора структури продуктивних сил. *Збірник наукових праць Вінницький національний аграрний університет. Серія: Економічні науки*. 2013. 4 (81). С. 296-308.
3. Сталый людський розвиток: забезпечення справедливості: національна доповідь / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова. Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. Умань: Видавничо-поліграфічний центр "Візаві", 2012. 412 с.
4. Носик О. М. Людський капітал інноваційного розвитку: економічні основи відтворення. Харків. : Вид-во, 2013, 490 с.
5. Kuznets S., Jenks E. Capital in the American Economy: Its Formation and Financing (National Bureau of Economic Research Publications in Reprint). Princeton, 1961. 664 p. URL: <http://www.nber.org/books/kuzn61-1>. (дата звернення: 06.11.2023).
6. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
7. Європейська соціальна хартія. *Відомості Верховної Ради України*. 2007. № 51. 2056.
8. Хлебников А. А. Нормативно-правове регулювання надання публічних послуг в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 24. С. 125-129.
9. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої). Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 43. Ст. 418.
10. Горбатюк С. Концептуалізація моделі гуманітарної політики в Україні на сучасному етапі реформ. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 80-90. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.55.2018.146717> (дата звернення: 06.11.2023).
11. *Changing the nature of work*. Report on world development. International Bank of Reconstruction and Development. World Bank. 2019. 152 с.
12. Гинда С. М., Гинда О.М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання. *Економіка і суспільство*. 2017. № 12. С. 73-78. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/12.pdf. (дата звернення: 06.11.2023).
13. Соболева С.М. (2012). Освіта як стратегічний ресурс інноваційного розвитку українського суспільства. *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. № 3. С. 100. [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_14.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_14.pdf). (дата звернення: 06.11.2023).
14. Цілі Сталого Розвитку: Україна. *Національна доповідь*. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. К.: 2017. 176 с.
15. Report on human development: new dimensions of human security. New York, Oxford: UNODC, Oxford University Press, 1994. 72 с.
16. Єфремов Д. П., Федірко Н. В. Економіка суспільного сектору : навч. посіб., К. : КНЕУ, 2014. 351 с.

References.

1. Kasych, A. (2019), "Strategic orientations of government policy for the development of the non-market services sector: quality, productivity, investment attractiveness", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 7, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7239> (Accessed: November, 06, 2023).
2. Cherniuk, L.H. and Pepa, T.V. (2013), "Systemic transformation of socio-humanitarian space and its manifestation as a regulator of the structure of productive forces", *Zbirnyk naukovykh prats VNAU*, vol. 4 (81), pp. 296-308.
3. Stalyi liudskiyi rozvytok: zabezpechennia spravedlyvosti: natsionalna dopovid / ker. avt. kol. E. M. Libanova. Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy. Uman: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr "Vizavi", 2012. 412 p.
4. Nosyk, O. M. (2016), *Liudskiyi kapital innovatsiinoho rozvytku: ekonomichni osnovy vidtvorennia* [Human capital of innovation development: economic bases of reproduction], Kharkiv.
5. Kuznets, S. and Jenks, E. (1961), *Capital in the American Economy: Its Formation and Financing* (National Bureau of Economic Research Publications in Reprint). Princeton, 664 pages. URL: <http://www.nber.org/books/kuzn61-1>. (Accessed: November, 06, 2023).

6. Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. Vol. 30. St. 141.
7. Ievropeiska sotsialna khartiia (2007). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Vol. 51. St. 2096.
8. Khliebnykov, A. (2018), “Normative-legal regulation of the provision of public services in Ukraine”, *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid*, vol. 24, pp. 125-129.
9. Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi sotsialnoi khartii (perehlianutoi) (2006). Zakon Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. Vol. 43. St. 418.
10. Horbatiuk, S. (2018), “Conceptualization of the Humanitarian Policy Model in Ukraine at the Current Stage of Reforms”, *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*. Vol. 2 (55). Ch. 1, pp. 80-90. <https://doi.org/10.33990/2070-4011.55.2018.146717>. (Accessed: November, 06, 2023).
11. Report on world development “Changing the nature of work”, International Bank of Reconstruction and Development. World Bank. Washington, 2019. 152 p.
12. Hynda S. M. and Hynda O.M. (2017), “Human Capital: Essence, Features of Analysis and Evaluation”, *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 12, pp. 73-78. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/12.pdf. (Accessed November, 06, 2023).
13. Sobolieva, S.M. (2012), “Education as a strategic resource of innovative development of the Ukrainian society”, *Zovnishnia torhivlia: pravo, ekonomika, finansy*, vol. 3, pp. 100-106. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03\(62\)2012/3_12_14.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2012/03(62)2012/3_12_14.pdf). (Accessed: November, 06, 2023).
14. Tsili Staloho Rozvytku: Ukraina. *Natsionalna dopovid*. Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. K.: 2017. 176 p.
15. Report on human development: new dimensions of human security (1994), New York, Oxford: UNODC, Oxford University Press, 72 p.
16. Iefremov, D. P. and Fedirko V. (2014), *Ekonomika suspilnoho sektoru: navch. posib.*, K.: KNEU, 351 p.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2023 р.

Рецензовано 14.11.2023 р.

Опубліковано 30.11.2023 р.